

AVARII ȘI TRANSILVANIA

de BAKÓ GEZA

Așezarea avarilor lui Baian pe teritoriul carpato-dunărean a fost des discutată în literatura de specialitate. La fel, un mare interes a stîrnit în rîndurile oamenilor de specialitate și problema legăturilor avarilor cu Transilvania.

Făcînd abstracție aici de lucrările apărute mai de mult, și referindu-ne numai la publicațiile recente, putem menționa că există, cu privire la aceste probleme, două ipoteze diametral opuse.

După prima ipoteză, însușită și de noi în lucrările noastre, avarii propriu-ziși, sosiți pe teritoriul carpato-dunărean în anul 567, și-au instalat centrul de așezare și de dominație pe valea Dunării mijlocii, adică în centrul Ungariei de astăzi¹. Această concluzie a fost trasă pe baza faptului că tocmai pe valea Dunării mijlocii se concentrează descoperirile caracterizate prin frecvența obiectelor de origine asiatică incontestabilă. Dintre acestea fac parte scărițele de șa cu ochiul despărțit de arc, lucrat separat, zăbalele cu bare laterale de os sau de metal îndoite în formă de S și vîrfurile de sulită de tip nomad, cu tocul ornamentat cu creștături².

După ipoteza a doua, avarii lui Baian și-au stabilit centrul principal în regiunea dintre Tisa-Crișuri-Mureș și în Transilvania, suprapunîndu-se populațiilor de aici³. La formularea acestei ipoteze au fost luate în considerație mormîntul de călăreț de la Kaba (lîngă Debrețin) și unele descoperiri provenite din cimitirul de la Linz-Zitzlau (Bavaria), pe baza cărora s-a susținut că obiectele mai sus amintite aparțin nu avarilor, ci cuturgurilor, veniți cu aceștia din sud-estul Europei⁴ și prin urmare monumentele arheologice de pe valea Dunării mijlocii trebuie atribuite cuturgurilor.

¹ L. Kovrig, I., *Contribution au problème de l'occupation de la Hongrie par les avars*, în *Acta Archaeologica*, 1—4, 1955, p. 163 și urm.; G. Bakó, *Elemente slave în necropola de la Bandu de Cimpie*, în *SCIV*, 2, 1962, p. 451.

² L. Kovrig, I., *op. cit.*, p. 163 și urm.

³ Csallány, D., *A kuturgur-bolgárok [-hunok] régészeti hagyatéka* (Monumentele arheologice ale cuturguro-bulgarilor [-hunilor]), în *AE*, 1, 1963, p. 32—33.

⁴ *Ibidem*, p. 30.

Studiind problema pe baza culturii materiale trebuie să sesizăm de la început existența unor dificultăți. Astfel, deși putem accepta că elementele de cultură materială specifice populațiilor de călăreți, între care și scărița de șa de tipul amintit, au ajuns la Linz-Zizlau prin intermediul cuturgurilor fugari, aceasta nu înseamnă căuși de puțin că scărița de șa cu ochiul despărțit de arc, lucrat separat, ori zăbalele și virfurile de sulită în cauză pot fi considerate de factură cuturgură. Nu putem uita că înormintele periferice de la Linz-Zizlau, în care s-au găsit obiectele discutate, datează (fixarea în timp s-a făcut pe bază de monede) din anii 630—640¹, deci dintr-o epocă când avem de-a face cu o conviețuire avaro-cuturgură de mai bine de 70 de ani. Acest interval de trei generații a fost mai mult ca suficient pentru ca cele două populații să-și preia reciproc cel puțin unele elemente specifice ale culturii materiale.

Deoarece conviețuirea avaro-cuturgură a început cu aproximativ 12 ani înainte de așezarea lor pe teritoriul carpato-dunărean, este destul de limitată valoarea elementelor culturii materiale, în direcția atribuirii etnice mai precise, chiar și la cele mai timpurii urme arheologice ale lor, descoperite în aceste regiuni.

Din această cauză, credem că pentru determinarea locului de așezare a avarilor pe teritoriul carpato-dunărean trebuie să luăm în considerație mai degrabă mărturiile scrise, datele antropologice și ritul funerar, despre care este cunoscut că are un caracter conservator.

Mărturiile scrise referitoare la problemele interne ale formațiunii politice avară sînt destul de rare. Totuși, dispunem de trei știri foarte importante, care merită toată atenția. Primele două, amintite deja de cercetători cu privire la problema tratată, se referă la campania avarilor contra slavilor din Muntenia și la cea contra Sirmiei. În preajma anului 580, la îndemnul Imperiului bizantin, armata avară a trecut Dunărea la Viminacium și a mers de-a lungul malului drept pînă pe la Brăila, unde a trecut din nou fluviul, cu ajutorul flotei bizantine, îndreptîndu-se contra slavilor din Muntenia. După cum s-a sesizat deja, drumul parcurs de oastea avară arată că la acea vreme ei nu cunoșteau încă Transilvania și nu au îndrăznit să treacă prin acest teritoriu muntos, deluros, împădurit². Desigur, dacă Transilvania ar fi făcut parte din centrul de așezare al avarilor, ei trebuiau să pornească expediția din această direcție, ori cel puțin să organizeze o incursiune auxiliară din această direcție, pentru a-i ataca din spate pe slavii din Cîmpia Română și a împiedica retragerea lor în regiunea deluroasă, împădurită, ceea ce a cauzat, pe lîngă alți factori, eșecul campaniei³.

Cu puțin timp după această campanie, aflăm că armata avară a trecut râul Sava peste un pod construit de meșteri bizantini și s-a îndrep-

¹ Csallány, D., *op. cit.*, p. 28—29.

² C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I. 1942, p. 250; *Istoria României*, I, 1960, cap. IV. Slavii, p. 732.

³ *Istoria României*, I, p. 732.

iat contra Sirmiuului¹. Firește, dacă centrul avarilor ar fi fost la răsărit de Tisa, ei trebuiau să treacă, nu Sava, ci Dunărea, îndreptându-se din Banat direct spre Sirmiu. Trecerea Savei arată deci că locul de organizare a armatei avar, și deci centrul politic avar, era în Panonia.

A treia știre, încă nevalorificată, cu privire la problema tratată aici se referă la luptele dintre bizantini și avari, care au avut loc în Banat în anul 601. Aceasta ne informează că Baian, fiind învins, de-abia a scăpat cu fuga, trecând peste Tisa². Este evident că, după înfrângere, Baian trebuia să țină seama de legea fundamentală a strategiei, care îi dicta să se retragă spre baza sa strategică, adică centrul avar, unde avea posibilitatea să-și reîntregească forțele și pe care trebuia s-o apere cu orice preț, deoarece ocuparea ei de către inamic ar fi dus la înfrângerea totală și definitivă. Dar iată că Baian nu s-a refugiat în nordul Mureșului și nici în Transilvania, ci la apus de Tisa, către valea Dunării mijlocii. Prin urmare, aici trebuie căutat și centrul de dominație al avarilor.

Cele trei știri ale izvoarelor literare indică deci, deopotrivă, că centrul de așezare al avarilor lui Baian era, nu la răsărit de Tisa și în Transilvania, ci în apus, pe valea Dunării mijlocii.

Această concluzie este întărită și de rezultatele cercetărilor antropologice, care au arătat că la populațiile de călăreți din epoca avară, așezate în regiunea Tisei, predominau trăsăturile antropologice europoide, iar la cele așezate pe valea Dunării mijlocii aveau preponderență trăsăturile mongoloide³. Este neîndoielnic că grupurile cu trăsături aproape net mongoloide așezate pe valea Dunării mijlocii nu pot fi decât avarii, de origine mongolă, sosiți de curînd din Asia, iar cele cu trăsături europoide, din regiunea Tisei, trebuie să fie populații de origine sud-est europeană, în a căror componență etnică un loc important l-au ocupat elementele sarmato-alane.

Pe baza izvoarelor literare și a datelor antropologice putem conchide că centrul de așezare al avarilor lui Baian era într-adevăr pe valea Dunării mijlocii. De asemenea, putem accepta concluzia după care regiunea situată la răsărit de acest centru era doar controlată de avari prin unele cete detașate, ale căror urme se evidențiază mai cu seamă de-a lungul principalelor drumuri de comunicație dintre Dunăre și Tisa. La răsărit de Tisa, aceste grupuri detașate nu au pătruns decât în mod cu totul sporadic și pe o distanță mică, ce nu trece de cîmpia Tisei⁴.

Se pune, desigur, întrebarea: care era situația în Transilvania propriu-zisă. După cum se știe, urmele populațiilor de călăreți ale epocii nu lipsesc nici aici. Recent s-a stabilit că aceste monumente arheologice con-

¹ G. Nagy, *Magyarország története a népvándorlás korában* (Istoria Ungariei în epoca migrațiilor), în *A magyar nemzet története*, I, 1895, p. 343.

² G. Nagy, *op. cit.*, p. 345—346.

³ J. Nemeskéri, *Étude anthropologique des squelettes du clan princier avar, découverts au cimetière de Kiskörös-Vágóhid*, în AH, XXXIV, 1955, p. 208.

⁴ L. Kovrig, I., *op. cit.*, p. 171—172.

stituije două grupuri, primul fiind datat către mijlocul secolului al VII-lea¹, iar cel de-al doilea în jurul anului 700².

Pe noi ne interesează aici grupuli întâi, care datează din epoca avară timpurie, de care ne ocupăm.

Primul lucru, sesizat deja în literatura de specialitate, este faptul că urmele populațiilor de călăreți ale epocii apar în Transilvania într-o perioadă când potențialul de forță al avarilor a decăzut³ și nu mai era de așteptat din partea lor o expansiune.

Deși, după cum am arătat mai sus, elementele de cultură materială nu întotdeauna pot fi decisive pentru atribuirea acestor monumente arheologice, totuși nu poate să fie fără semnificație faptul că în Transilvania lipsesc cu totul, în această vreme, obiectele de factură asiatică neîndoielnică, caracteristice centrului avar de pe valea Dunării mijlocii⁴.

De asemenea, este grăitor că urmele populațiilor de călăreți din această perioadă, descoperite în Transilvania, nu pledează pentru cristalizarea unui centru de dominație, ca cele de tip Gîmbaș-Teiuș din jurul anului 700, ci apar risipite, mai cu seamă în centrul Transilvaniei, arătînd că avem de-a face cu grupuri răzlețe infiltrate în această regiune⁵. Faptul că grupurile de călăreți infiltrate în Transilvania către mijlocul secolului al VII-lea nu constituiau aici un element dominant, cum trebuiau să fie avarii ocupanți, rezultă limpede și din cazul cimitirului de la Bandu, unde mormintele cu oase de cal apărute în zonele periferice, tîrzii, aparțin, cu excepția unuia, nu păturii conducătoare, ci păturii de jcs a populației. Prin umare, avem de-a face cu elemente adoptate și nu suprapuse⁶.

Din cele expuse mai sus rezultă, deci, că această populație de călăreți nu se poate identifica cu avarii. În ce privește originea ei, aceasta este elucidată de faptul că atît la Bandu, cît și în cazul mormîntului izolat de la Sfîntu Gheorghe se practica exclusiv înmormîntarea parțială a calului⁷,

¹ K. Horedt, *Avarii în Transilvania, în Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII*, 1958, p. 87—91; pentru descoperirile aparținătoare acestui grup și datarea lor, a se vedea și: G. Bakó, *A. mezőbándi temető népének és anyagi kultúrájának eredetéről* (Despre originea populației cimitirului de la Bandu de Cimpie și cultura sa materială), în *AE*, 1, 1960, p. 26—27.

² K. Horedt, *op. cit.*, p. 87—91. Grupului al doilea îi aparțin și elementele de călăreți sesizate în cimitirul autohton de la Noșlac. Pentru această încadrare pledează mormintele de cal identice cu cele de la Gîmbaș, sabia, scărițele de șa cu talpa plată, trasă în sus, cerceii cu pandantiv stelat, caracteristice toate epocii avare tîrzii (descoperirile de la Noșlac, M. Rusu: *The prefeudal cemetery of Noșlac; VI-th — VII-th centuries*), în „Dacia“, VI, 1962, p. 269—292); tot aici aparține scărița de șa de la Tîrnăveni, cu analogii la Gîmbaș, care lipsește din lista publicată de K. Horedt, (cf. G. Nagy, în *AE*, 34, 1914, p. 153—154).

³ C. Daicoviciu, în *Din istoria Transilvaniei*, I, 1960, p. 43, nota 2.

⁴ G. Bakó, *op. cit.*, în *SCIV*, 2, 1962, p. 455, nota 1.

⁵ K. Horedt, *op. cit.*, p. 88—89 și p. 68, fig. 9 b.

⁶ Pentru demontstrarea acestui lucru: G. Bakó, *op. cit.*, în *AE*, 1, 1960, p. 27.

⁷ *Ibidem*, p. 26—27.

fapt care, după cum s-a demonstrat recent, este o caracteristică sud-est europeană¹.

Dacă la toate acestea mai adăugăm că populația respectivă a ajuns în Transilvania către mijlocul secolului al VII-lea, adică după eșecul răscoalelor cuturgurilor (anii 631—632 și 637), apare în mod evident că avem de-a face cu grupuri cuturgure de origine sud-est europeană, care s-au refugiat din regiunea Tisei în Transilvania, unde au fost adăpostite de populația locală, care a participat și ea la răscoale².

În concluzie, putem deci sublinia că avarii lui Baian și-au instalat centrul de așezare și de dominație pe valea Dunării mijlocii. Controlul lor se exercita în special pînă la Tisa și într-o formă mai superficială și asupra regiunii de cîmpie din stînga acestui fluviu. În ce privește Transilvania, aici lipsește orice urmă arheologică ce ar dovedi așezarea avarilor propriu-ziși și existența dominației avare sau cel puțin a unui control efectuat de avari.

Trebuie să menționăm aici că, de fapt, nici în alte regiuni ale țării noastre nu întîlnim descoperiri care ar putea fi atribuite fără nici o rezervă avarilor propriu-ziși. Așa, de exemplu, mormintele de la Sînpetru German și Tîrgșor, caracterizate prin înmormîntarea parțială a calului³, cu siguranță nu aparțin avarilor, ci unor grupuri de populații de origine sud-est europeană. La fel, nici mormîntul de la Felnac, cu renumitele modele de presat⁴ nu se poate atribui avarilor propriu-ziși.

Desigur, nu putem neglija faptul că avarii aveau nevoie de sarea din Transilvania. Aceasta o puteau procura însă și prin controlul drumurilor de transport și al locurilor de depozitare de pe Tisa⁵.

¹ I. Kovrig-J. Korek, *Le cimetière de l'époque avare de Csóka*, în Acta Arch. 1—4, 1960, p. 295—296; pentru Bandu de Cîmpie a se vedea și observația noastră; G. Bakó, *op. cit.*, în SCIV, 2, 1962, p. 452, nota 4.

² G. Bakó, *op. cit.*, în AE, 1, 1960, p. 26; pentru participarea populațiilor din Transilvania la răscoalele din anii 631—632 și 637. Vezi și SCIV, 2, 1962, p. 453—454.

³ E. Dörner, *Mormînt din epoca avară la Sînpetru German*, în SCIV, 2, 1960, p. 423—433; Gh. Diaconu și Petre Diaconu, *Un mormînt de călăreț din secolul V I descoperit la Tîrgșor*, în SCIV, 1, 1962, p. 166.

⁴ N. Fettich, *Az avarkori műipar Magyarországon* (Arta epocii avare în Ungaria), în AH, 1926, Tab. IV—V, p. 32.

⁵ G. Bakó, *op. cit.*, în AE, 1, 1960, p. 28.